

TADEUSZ ŁEPKOWSKI

POLSKIE BADANIA NAD DZIEJAMI AMERYKI ŁACIŃSKIEJ W XIX I XX W.

Zainteresowanie problematyką latynoamerykańską (geograficzno-krajoznawczą, etnograficzną, ekonomiczno-społeczną, historyczną, polonijną) było w Polsce od dobrych kilku pokoleń, a ściślej — bywało (w różnych okresach), dość żywe, przy czym dominantę stanowiły zagadnienia wychodźstwa polskiego. Natomiast tradycja latynoamerykanistycznych badań ściśle naukowych, osobiście zaś historycznych, jest raczej słaba.

Niektórzy znani polscy uczeni, działający w XIX i początkach XX w. w Ameryce Południowej i Środkowej, najczęściej polityczni, popowstaniowcy wygnańcy, pozostawili po sobie wartościowe prace naukowe, szkice lub pamiętniki¹, a liczni nasi podróżnicy, często utalentowani dziennikarze, publicyści lub pisarze — utwory o sporej nieraz wartości poznawczej, dziś o walorze dokumentalno-źródłowym². Dodać do tego należy puściznę wspomnieniową żołnierzy polskich, walczących w XIX w. w Ameryce Łacińskiej³ oraz dotyczące głównie Brazylii i Argentyny pamiętniki emigrantów⁴.

¹ Z niektórych ważniejszych pozycji wymienić warto następujące: I. Domeyko, *Araukania i jej mieszkańcy*. Wilno 1860, oraz tenże, *Moje podróże. Pamiętnik wygnańca*, t. 1—3 Wrocław 1962—1963; E. H. Dunikowski, *Meksyk i szkice z podróży po Ameryce*. Lwów 1913; A. Hołyński, *La Californie et les routes interocéaniques*. Bruxelles 1843; J. Siemiradzki, *Na kresach cywilizacji. Listy z podróży do Ameryki Południowej odbytej w roku 1892*. Lwów 1896; K. Stołyhwo, *W sprawie człowieka kopalnego i jego poprzedników w Argentynie oraz sprawozdanie z delegacji na kongres naukowy międzynarodowy amerykański w Buenos Aires w 1910 r.* Warszawa 1911, s. 22—41; W. Szyszło, *Małe Antyle i Jamajka*. Warszawa 1911, oraz tegoż, *Meksyk*. Warszawa 1912 i *La naturaleza en la América Ecuatorial*. Lima 1955. O Szyszle i jego działalności w Ameryce Południowej zob. A. Dembiczy, *Badacz Amazonii*. „Problemy Polonii Zagranicznej”, T. IV, Warszawa 1964—1965.

² Między innymi S. Barczewski, *Na ciemnych wodach Paragwaju. Wspomnienia z podróży*. Lwów 1931; A. Bohdanowicz, *Wspomnienia meksykańskie*. Warszawa 1896; A. Fiedler, *Ryby śpiewają w Ukajali*. Warszawa 1935, oraz tegoż, *Zdobywamy Amazonkę*. Warszawa 1959; S. Kłobukowski, *Wspomnienia z podróży po Brazylii, Argentynie, Paragwaju, Patagonii i Ziemi Ognistej*. Lwów 1898; M. Lepecki, *Drogą korsarzy i zdobywców...* Warszawa 1933, oraz tegoż, *W cieniu Kordylierów. Podróż do Ameryki Południowej*. Warszawa 1937; J. Sztolcman, *Peru. Wspomnienia z podróży*. Warszawa 1912; Z. Uniłowski, *Zyto w dżungli. Pamiętnik z podróży po Brazylii*. Warszawa 1936.

³ W. Karłowski, *Les aventures d'un pèlerin*. Chicago 1881; K. Niklewicz, *Wspomnienia z Meksyku. Meksyk za panowania Maksymiliana I*. Warszawa 1901; A. Oppman, *Na San Domingo*. Warszawa 1917 (wybór pamiętników); S. Wodzicki, *Z ulanami cesarza Maksymiliana w Meksyku*. Kraków 1931. Wspomnienia Wodzickiego, przetłumaczone w Polsce na język hiszpański i przygotowane do druku staraniem Instytutu Historii PAN, mają być opublikowane w Meksyku.

⁴ M. Ficińska, *20 lat w Paranie*. Warszawa 1938; M. Isaakowa, *Polka w puszczech Parany*. Poznań 1937; *Pamiętniki emigrantów. Ameryka Południowa*. Warszawa 1939; K. Warchałowski, *Picada. Wspomnienia z Brazylii*. Warszawa 1930; W. Wójcik, *Moje życie w Brazylii*. Warszawa 1961.

W okresie międzywojennym, zwłaszcza w latach trzydziestych, ukazało się kilka ciekawych prac stojących niejako na pograniczu studium politycznego, eseju publicystycznego i pracy popularnonaukowej⁵. Prace te związane były nierzadko z tzw. problematyką stykową, polsko-latynoamerykańską lub emigracyjno-polonijną. W obrębie zagadnień socjalnych oraz historii Polaków w Brazylii i Argentynie ukazało się parę rozpraw naukowych i kilka prób opracowań mających pewne cechy studiów naukowych⁶.

Historią wewnętrzną Ameryki Łacińskiej właściwie się nie zajmowano⁷. Dwie z bardzo nielicznych prac naukowych, dotyczących Meksyku i Ameryki Środkowej w XIX stuleciu, omawiają sprawy polskie⁸.

Bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej, ściśle — w pierwszym dziesięcioleciu Polski Ludowej, zmniejszyła się w porównaniu z okresem międzywojennym liczba artykułów publicystycznych i książek typu podróźniczego lub popularnonaukowego⁹. Kontakty z Ameryką Łacińską zredukowały się wtedy do minimum. Jedyną właściwie pracą o pewnych ambicjach naukowych, a raczej informacyjno-dydaktycznych, był zarys dziejów Brazylii wydany w ramach Biblioteki Szkoły Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego¹⁰.

Od końca lat pięćdziesiątych, a zwłaszcza po roku 1960, wzrosły i nadal rosną wielostronne zainteresowania polskie aktualno-polityczną i historyczną problematyką latynoamerykańską. Wśród przyczyn tego zjawiska kilka wybija się na plan pierwszy: 1. zaciekawienie starymi kulturami indiańskimi, co jest m. in. odbiciem ogromnego w ostatnim czterdziestoleciu rozwoju światowej indianistyki (archeologii, etnologii, historii sztuki); 2. wzrost znaczenia przemian w Ameryce Łacińskiej i w ogóle zwiększenie się roli demograficznej, politycznej i ideologicznej tego subkontynentu w skali światowej (eksplozja demograficzna, szybka urbanizacja, rewolucja komunikacyjna, rewolucja kubańska, ruchy antyimperialistyczne, w tym nowe formy i treści partyzantki, armia i rewolucje publicystyczno-nacjonalistyczne); 3. zwiększenie się kontaktów Polonii latynoamerykańskiej ze Starym Krajem, a także wzmoczenie tempa badań nad sprawami tej części

⁵ W. Dostal, *Argentyna*. Warszawa 1937; M. Gieysztor, *Peru*. Warszawa 1933; L. Korotki, *Kanał panamski w dyplomacji Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii*. Warszawa 1934 (odb. z: „Polityka narodów”); J. Makarczyk, *Nowa Brazylia. Dżungla — osiedla — ludzie*. Warszawa 1929; Z. Merdinger, *Meksyk*. Warszawa 1936; J. Ostrowski, *Brazylia*. Lwów 1933; J. H. Retinger, *The Social Movement in Mexico*. Amsterdam 1925, oraz tegoż, *Tierra mexicana*. London 1930; J. Sawicki, *Ameryka Środkowa...* Warszawa 1937; M. Wańkiewicz, *W kościołach Meksyku*. Warszawa 1927.

⁶ K. Głuchowski, *Materiały do problemu osadnictwa polskiego w Brazylii*. Warszawa 1927; A. Hempel, *Polacy w Brazylii*. Lwów 1894; J. Siemiradzki, *La Nouvelle Pologne. Etat de Parana (Bresil)*. Bruxelles 1899; K. Stołyhwo, *Sprawozdanie z podróży do Brazylii w sprawie badań antropologicznych nad ludnością polską w Paranie*. Warszawa 1931; L. Włodek, *Polskie kolonie rolnicze w Paranie*. Warszawa 1911, oraz tegoż, *Argentyna i emigracja. Ze szczególnym uwzględnieniem emigracji polskiej*. Warszawa 1923.

⁷ Do rzędu prac kompilacyjnych należy szkic niespecjalisty, dyplomatycznego przedstawiciela RP w Meksyku J. Szygowskiego pt. *Starożytny Meksyk* (Warszawa 1933).

⁸ A. M. Skalkowski, *Polacy na San Domingo 1802—1809*. Poznań 1921; J. Białynia-Chołodecki, *Polacy w Legii Meksykańskiej*. „Weteran” (Detroit) 1930, nr 112.

⁹ Zob. np. W. Korabiewicz, *Matto Grosso. Z notatek wypychacza ptaków*. Kraków 1948; A. Tuszyńska, *Brazylia*. Warszawa 1954 (wyd. II, 1955).

¹⁰ T. S. Grabowski, *Brazylia i jej dzieje*. Kraków 1948.

stałej emigracji; 4. ogólny wzrost kontaktów ludzkich (eksperci z różnych dziedzin, działacze polityczni i społeczni, twórcy, dziennikarze, turyści), handlowych i — wciąż, niestety, sporadycznych — naukowych między Polską a krajami Łatynoameryki.

Do szerszego odbiorcy docierają od 10—12 lat liczne (jest ich dobre kilkadziesiąt) książki reportażowe, podróźnicze, aktualno-polityczne i publicystyczno-eseistyczne¹¹. Trudno wymienić nawet ważniejsze (nie wspominam już z roku na rok liczniejszych artykułów prasowych), zresztą w odróżnieniu od prac z lat 1890—1939 są one znacznie łatwiej dostępne. Ich poziom tak pod względem formy, jak i treści jest bardzo nierówny. Prace, o których wspominam, niekiedy instruktywne i dobrze napisane, są jednak często — biorąc pod uwagę warunki pracy — gorsze od analogicznych utworów przedwojennych. Niemal wszystkie dotykają zagadnień historycznych, zwłaszcza z zakresu dziejów najnowszych, a ściślej — bieżących. Niestety, do wielu tych dzieł należy podchodzić z rezerwą, gdyż są na ogół mało krytyczne, zawierają sporo wiadomości bałamutnych, pochodzących ze źródeł przypadkowych, a ich autorzy — mimo doskonałych pozorów — historii poszczególnych krajów łatynoamerykańskich nie znają i nie rozumieją.

Niezależnie od środków badawczo-naukowych i, niestety, bez ich wpływu powstają w serii „Światowid” książki popularnonaukowe (ściślej — popularnohistoryczne) pisane na ogół przez nienaukowców. W większości dotyczą one dziejów XIX i XX w., lecz niektórzy ich autorzy, zajęci gonitwą za anegdotami, sensacyjnymi ujęciami i ciekawostkami, nie dbają o ścisłość i puszczają wodze fantazji¹².

Obok tych nieudanych, często dezinformujących książeczek „Książki i Wiedzy”, ukazało się parę ciekawych pozycji publicystycznych i popularnonaukowych¹³. Potocznością wykładu, mnogością, wyróżnia się synteza dziejów Brazylii. Większa część książki poświęcona jest dziejom XIX i XX wieku¹⁴.

¹¹ Warto tu wspomnieć najważniejsze nazwiska autorów książek, artykułów i szkiców: H. Adamowicz, S. Adamowicz, M. Azembski, B. Babad, R. Bańkowicz, T. Breza, O. Budrewicz, P. Burchard, W. Daszkiewicz, J. Drohojowski, E. Dzikowska, J. Gitlin, W. Gielżyński, M. Ikonowicz, R. Kapuściński, W. J. Kapuściński, S. Kerner, J. Klimowicz, A. Korzycki, Z. Marzec, M. Młynarski, J. E. Osmańczyk, W. Pawlak, W. Römmel, M. Sten, J. Urbaniak, J. Wolniewicz, A. Ziemiński i in.

¹² J. Drohojowski, *Indianin prezydentem Meksyku*. Warszawa 1964 (praca kompilacyjna, trochę zbeletryzowana, wyyskująca jednak nieco materiału źródłowego; sporo informacji, mało nieraz czytelnych z powodu nieklarowności konstrukcji); W. Fijałkowski, *Awantury karaibskie*. Warszawa 1965 (sfabularyzowane, choć nie zawierające zbyt wielu błędów; dotyczą dziejów Nikaragui i Hondurasu w początku drugiej połowy XIX w.); S. Sierecki, *Burzliwe dzieje perły Antyli*. Warszawa 1963 (zarys dziejów Kuby z naciskiem na historię XIX i XX w.; szkic bardzo pospieszny i powierzchowny, zawiera błędy); A. Gajewski, *Z dziejów Brazylii*. Warszawa 1969 (bardzo słabe); B. Kuźmiński, *Czarny Napoleon — Toussaint-Louverture*. Warszawa 1963 (monografia bezwartościowa, zawiera mnóstwo pomyłek i zasadniczych błędów).

¹³ A. Abraszewski, *Ameryka Łacińska w ONZ. Stanowisko państw Ameryki Łacińskiej na forum ONZ wobec podstawowych problemów międzynarodowych w latach 1959—1963*. Warszawa 1967; M. Lidert, *Kuba a Stany Zjednoczone*. Warszawa 1961; R. Mroziewicz, *Rewolucja Meksykańska (1910—1917)*. Warszawa 1968.

¹⁴ S. Zaborski, *Cukier, złoto i kawa. Dzieje Brazylii*. Warszawa 1965. Zob. obszerna recenzja M. Kuli pt. *Niektóre problemy historii Brazylii*. „Kwart. Hist.”, 1967, nr 2, s. 443—450.

Dotąd zajmowałem się bardziej popularyzacją wiedzy i publicystyką niż twórczością naukową. Odzwierciedla to realną sytuację w naszym piśmiennictwie. Znajomość z autopsji krajów Ameryki Łacińskiej dana jest przede wszystkim dziennikarzom i działaczom polonijnym, nie zaś naukowcom, historykom czy etnografom. Mimo to i wbrew trudnościom ukształtowały się ośrodki badań latynoamerykańskich, liczebnie skromne, ale ostatnio dość aktywne.

Bardzo prężnym centrum naukowym w obrębie etnografii jest od początku lat sześćdziesiątych Poznań. Kieruje tym ośrodkiem udatnie i z dużym poświęceniem prof. dr Maria Frankowska (UAM i IHKM PAN). Latynoamerykanistom historyków XIX i XX w. grupuje Pracownia Dziejów Ameryki Łacińskiej i Afryki Instytutu Historii PAN, powstała formalnie w 1965 r., rozbudowana w ciągu ostatnich trzech lat (kierownik: prof. dr Tadeusz Łepkowski). Niewielki, zajmujący się problematyką współczesną, zakład latynoamerykański utrzymuje Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Sporadycznie, jednostkowe, nieraz nawet ambitniejsze zbiorowe inicjatywy badawcze (historia, ekonomia, socjologia, geografia i in.) pojawiały się i pojawiają w różnych uniwersytetach i szkołach ekonomicznych (SGPiS). Nad zagadnieniami Ameryki Łacińskiej pracuje lub podejmuje pracę kilku naukowców z PAN (Zakład Nauk Ekonomicznych oraz kierowana przez prof. dra J. Chałasińskiego Pracownia Kultury współczesnej Afryki). Problemy Polonii bada grono ludzi skupionych wokół wyspecjalizowanego Komitetu PAN oraz Towarzystwa Łączności z Polonią Zagraniczną.

Jaki jest dotychczasowy dorobek naszych latynoamerykanistów? Rozpocząć wypada od etnografów, których zainteresowania obejmują zresztą zarówno epokę prekolumbijską¹⁵, jak czasy nowsze i nam współczesne¹⁶. Etnografowie, co nader ważne, organizują od pewnego czasu bardzo pożyteczne ogólnokrajowe seminaria amerykańskie (I — Kraków 1963; II — Poznań 1965; III — Poznań 1969; IV — Poznań 1971), na których omawia się, m. in. wespół z historykami, rozmaite zagadnienia z dziejów XIX i XX w., głównie dotyczące kultury, przede wszystkim społeczności indiańskich¹⁷.

Obok etnografów — ważne dla historyka XX w. aspekty problematyki współczesnej Ameryki Łacińskiej uprawiali i uprawiają m. in. ekonomiści i geografowie. Znalazło to swój wyraz w publikacjach¹⁸.

¹⁵ Obok erudycyjnych studiów językoznawczych T. Milewskiego, trzeba tu wspomnieć bardzo cenną książkę M. Frankowskiej, *Podstawy gospodarki wiejskiej w Peru w ostatnim okresie panowania Inków i pierwszym stuleciu po konkwisie. Wiek XVI i pierwsza połowa XVIII w.* Poznań 1967, oraz wcześniejsze studium R. Noconia, *Dzieje, kultura i upadek Inków*. Wrocław 1958.

¹⁶ R. Nocoń, *Kobieta w życiu Indian Ameryki Południowej*. Katowice 1967; praca o współczesnej kulturze grupy Indian z Amazonii peruwiańskiej: A. Kowalska-Lewicka, *Shipibo*. Wrocław 1969; Z. M. Kowalewski, *Wspólnoty rolne chłopów andyjskiego altiplano*. „Łódzkie Studia Etnograficzne”, t. IX, Łódź 1967.

¹⁷ Materiały tych seminariów (referaty, komunikaty i streszczenie dyskusji) publikuje „Etnografia Polska”. Zob. t. X, 1966, oraz t. XIV, 1970, z. 2. Niektóre z rozpraw są instruktywne i nader przydatne dla historyka czasów najnowszych.

¹⁸ Mam tu na myśli artykuły i materiały ogłaszane w formie powielanej nakładem Międzyuczelnianego Zakładu Problemowego Gospodarki Krajów Słabo Rozwiniętych (zob. notatkę informacyjną M. Kuli, *Las investigaciones sobre Latinoamérica del Centro de Problemas de la Economía de los Países Subdesarrollados en*

Rozwinęły się w ostatnim dziesięcioleciu badania nad dziejami Polonii latynoamerykańskiej, przy czym podobnie jak w okresie międzywojennym dominuje w ich obrębie problematyka brazylijska. Kilka prac, przyczynków, wspomnień i materiałów, bogatych zresztą w informacje, ukazało się ostatnimi laty. Mają one, niestety, w większości istotny mankament, a mianowicie pozbawione są podstawowej metodyczno-warsztatowej busoli naukowej. Są to dość często prace amatorskie, okraszone niekiedy własnymi wspomnieniami, pisane z serca, ale o dość nierównym poziomie¹⁹.

We wrześniu 1969 r. odbyła się w Opolu konferencja naukowa poświęcona stuleciu Polonii brazylijskiej. Przedstawiono na niej bardzo ciekawe źródłowe referaty, m. in. A. Brożka, M. Kutymy i E. Misia, podkreślające rolę chłopów opolskich jako pionierów osadnictwa polskiego w Brazylii (ze wsi Siódkowice pod Opolem wyjechała za ocean pierwsza zorganizowana grupa chłopów)²⁰. Wewnętrzne dzieje najnowsze Ameryki Łacińskiej przyciągnęły uwagę grona publicystów interesujących się zagadnieniami kościołów i religii²¹. Jednocześnie prowadzili swe badania historycy zgrupowani w Instytucie Historii PAN. Opublikowali oni w ostatnich latach kilka książek poświęconych tak dziejom dawniejszym Ameryki Łacińskiej²², jak historii XIX i XX wieku²³. Niektóre prace etnografów i praw-

Varsovia. „Iberoamericana Pragensia”, Praga 1967, nr 1), a następnie Instytutu Gospodarki Krajów Rozwijających się SGPiS. Zob. też E. Drabowski, *Problemy rozwoju Ameryki Łacińskiej*. Warszawa 1963; z prac popularnonaukowych w dziedzinie geografii gospodarczo-społecznej zob. A. M. Żeromski, *Ameryka Łacińska, Ziemia i ludzie*. Warszawa 1969.

¹⁹ Z prac większych wymienić trzeba przede wszystkim: W. Breowicz, *Ślady Piasta pod piniorami. Szkic z dziejów wychodźstwa polskiego*. Warszawa 1961; M. Lepecki, *Parana i Polacy*. Warszawa 1962; wśród artykułów zwracają uwagę sumienne i wartościowe szkice bibliograficzne W. Chojnackiego: 1. *Stan i potrzeby bibliografii Polonii zagranicznej (szkic bibliograficzny)*. „Problemy Polonii Zagranicznej” („PPZ”), t. II, Warszawa 1961 (do spraw latynoamerykańskich s. 33—35), 2. *Prasa polska w Argentynie i Urugwaju 1913—1963*. „PPZ”, t. III, Warszawa 1962—1963; zob. też drobiazgowy artykuł E. Gardolińskiego o pionierach polskich w stanie Rio Grande do Sul („PPZ”, t. I) i o polskim szkolnictwie w tym stanie („PPZ”, t. V) oraz studium pt. *Z dziejów kolonizacji polskiej w Brazylii* („PPZ”, t. II). Przyczynek o udziale Polaków w rewolucji (? — T.Ł.) brazylijskiej 1893—1894 opublikowała K. Murzynowska („PPZ”, t. V); o kontaktach polskich z krajami pozbawionymi liczonej Polonii pisał T. Łepkowski: *Z dziejów kontaktów polsko-kubańskich w XIX wieku*. „Przegląd Hist.”, 1966, nr 4, oraz *Z dziejów kontaktów polsko-meksykańskich w XIX i XX w.* „Etnografia Polska”, t. XIV, z. 2. Nad problematyką emigracji polskiej do Brazylii („od strony polskiej”) pracują K. Groniowski i I. Klarner. Zob. K. Groniowski, *Gorączka brazylijska*. „Kwart. Hist.” 1967, nr 2.

²⁴ Zob. I. Klarner, M. Kula, *Sto lat Polonii brazylijskiej*. „Kwart. Hist.” 1970, nr 2.

²¹ J. Drohojewski, *Religie i wierzenia w życiu Ameryki Łacińskiej*. Warszawa 1964; S. Markiewicz, *Katolicyzm w Ameryce Łacińskiej*. Warszawa 1969.

²² J. Tazbir, *Szlachta a konkwistadorzy. Opinia staropolska wobec podboju Ameryki przez Hiszpanię*. Warszawa 1969; M. Kula, *Początki czarnego niewolnictwa w Brazylii. Okres gospodarki cukrowej XVI—XVII w.* Warszawa 1970.

²³ T. Łepkowski: 1. *Haiti. Początki państwa i narodu*. Warszawa 1964; 2. *Archipelagu dzieje niełatwe. Obrazy z przeszłości Antyli XV—XX w.* Warszawa 1964 (znaczną część poświęcona jest ostatnim dwóm stuleciom); 3. *Haiti. La Habana 1968—1969*, t. I—II (nieco zmieniona wersja poz. 1 w tłumaczeniu na jęz. hiszpański). 4. *Azjatycka i afrykańska Ameryka. Notatki i impresje z podróży historyka*. Warszawa 1969; 5. *Dwie biografie amerykańskie — Bolivar i Juarez*. Warszawa 1970. Zob. też artykuł młodego badacza krakowskiego L. Zyblikiewicza, *Kanał panamski w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych*. „Kwart. Hist.” 1968, nr 4.

ników, ogłoszone w minionym dziesięcioleciu, koncentrują się na palących problemach historii bieżącej²⁴.

Należy się spodziewać w najbliższych latach dalszej aktywizacji polskich historyków latynoamerykanistów, zwłaszcza ośrodka w Instytucie Historii PAN, który ma ambicję skupienia wokół siebie szerszego grona historyków i innych latynoamerykanistów, specjalistów z dziedziny różnych nauk o społeczeństwie.

W druku znajduje się już pierwszy tom z planowanej serii Estudios Latinoamericanos, studiów zbiorowych ogłaszanych w Polsce w języku hiszpańskim i portugalskim. Każdy z tych tomów, poświęconych dziejom XIX, a zwłaszcza XX w., będzie miał określoną oś tematyczną (struktury i ruchy społeczne, walki antyimperialistyczne itd.). Planuje się ponadto studia i szkice monograficzne z dziejów Argentyny, Brazylii, Haiti, Kuby, Meksyku i Peru. Przede wszystkim jednak pracownicy zespołu latynoamerykańskiego w Instytucie Historii PAN skupią w latach 1971—1977 swe wysiłki nad opracowaniem — przy współdziałaniu innych ośrodków naukowych — pierwszego polskiego dwutomowego zarysu historii Ameryki Łacińskiej XIX i XX w., w którym zostanie m. in. odpowiednio uwzględniona problematyka polonijna. Ogólnopolska konferencja organizowana przez Instytut Historii PAN w październiku 1971 r. zapoczątkuje intensywne prace nad tą syntezą.

Pracownia Dziejów Ameryki Łacińskiej i Afryki IH PAN prowadzi prace inwentaryzacyjno-archiwalne i bibliograficzne, zestawiając dane o znajdujących się w Polsce materiałach do dziejów najnowszych Ameryki Łacińskiej (inwentarze i spisy są dostępne dla wszystkich zainteresowanych). Rozpoczęte w 1969 r. metodyczne badanie polskiego zasobu archiwalnego (głównie dotyczy to okresu po 1918 r.), daje już ciekawe rezultaty i stwarza interesujące perspektywy badawcze na przyszłość. Wyzyskanie dość jednostronnych tematycznie (głównie stosunki polsko-latynoamerykańskie i sprawy Polonii) materiałów polskich nie zastąpi, oczywiście, badań archiwalnych w Ameryce Łacińskiej, USA i Europie Zachodniej. Latinoamerykanistyka, co trzeba podkreślić, jest specjalnością trudną, czasochłonną i kosztowną.

Trzeba też nadmienić, że ostatnio rozwija się ona bujnie w wielu krajach Ameryki i Europy. Mamy pewne — przynajmniej jednak otwarcie, że bardzo jeszcze skromne — osiągnięcia i wiele zapału, który sam jednak nie wystarczy. Nasi sąsiedzi: ZSRR, NRD, CSRS (także Węgry), mają znacznie większy od nas dorobek, bogatsze własne zasoby źródłowe, częste kontakty z Ameryką Łacińską. Polskie możliwości w obrębie rozwoju badań nad historią Ameryki Południowej i Środkowej są niewątpliwie ograniczone, lecz przy pewnym zwiększeniu finansowo-organizacyjnej pomocy — w granicach całkiem realistycznie zakreślonych — potrafimy z pewnością dojść do wyników, których nie będziemy się wstydzić ani w kraju, ani na arenie międzynarodowej.

²⁴ Artykuł Z. M. Kowalewskiego, *Trzeci Świat: rola wojny rewolucyjnej w organizowaniu kultury*. „Łódzkie Studia Etnograficzne”, t. X, 1968, dotyczy zagadnienia partyzantki w Ameryce Łacińskiej; L. Gelberg, *Kryzys karaibski 1962 r. Problemy prawa międzynarodowego*. Warszawa 1964.